

Ålands fredsinstituts symposium 24.10.2017 (Barbro Sundback)

Från öbo till ålänning

År 1979 när jag valdes till ledamot i Ålands landsting för första gången såg Åland och världen givetvis helt annorlunda ut än idag. Kalla krigets logik rådde i världen. Välfärdsstaten utvecklades och tiderna var gynnsamma för den s.k. Nordiska modellen. En internationell studentrevolt i slutet av 60-talet ledde till ett ökat intresse för tredje världen, jämställdhet och ett folkligt fredsarbete. Sovjet och U.S.A. hotade varandra med allt mera och allt farligare kärnvapen. De nordiska länderna avvisade alla förslag om utplacering av kärnvapen på sina territorier. Istället restes ett starkt folkligt krav på ett kärnvapenfritt Norden. I det sammanhanget föll ögonen på Åland och dess unika status som ett demilitariserat och neutraliserat område. De rättslärdade konstaterade att Åland också är kärnvapenfritt enligt internationell rätt. Åland blev plötsligt en viktig symbol för många inom 1980-talets europeiska freds rörelse. Detta överraskade den åländska samhällseliten och man visste inte hur man skulle hantera frågan. Fredsrörelsen sågs av många som en subversiv verksamhet som på ett bedrägligt sätt stod i tjänst hos Sovjetunionen och kommunismen. När Ålands fredsinstitut inledde sin verksamhet år 1992 var det med det politiska etablissemangets tysta samtycke. Landskapsstyrelsens ekonomiska stöd var mycket måttfullt.

Hur har det åländska samhället därefter förhållit sig till fredsarbetet och hur har man sett på sin internationella roll utgående från Ålands unika status som demilitariserat och neutraliserat område mitt i Norra Europa? Ett strategiskt läge som gör att Åland så gott som alltid får fungera som en säkerhetsbarometer för den politiska spänningsnivån i denna del av världen.

Rubriken för mitt anförande från öbo till ålänning kräver en kort historisk tillbakablick. Min utgångspunkt är fortfarande år 1979. Vid den tiden var det politiska livet på Åland mycket ålderdomligt. Partiväsendet höll just på att stabilisera sig. Det fanns en enda tidning som dominerade inte bara som nyhetsförmedlare utan som en självstyrelsepolitisk institution som i Julius Sundbloms anda förvaltade ett åsiktsmonopol. Hur och vem som fick föra Ålands talan avgjordes i hög grad vid denna tid av Tidningen Ålands redaktion. Parlamentarismen var inte införd utan landstinget fungerande ofta likt ett kommunalfullmäktige där rivaliserande regionala intressen drevs av starka personligheter som med smicker och hot drev sina frågor med stöd av tillfälliga majoriteter. Maktkampen gällde stadens eller landsbygdens hegemoni. Skärgårdens intressen skyddades av den då gällande självstyrelselagen och under denna tid byggde man kraftigt ut servicen i skärgården med färjor, vägar, broar och bankar och regionala skärgårdsstöd.

Det yttre hotet var givet; ett ogint och ointresserat Helsingfors som konsekvent lät bli att följa Ålandsöverenskommelsen och självstyrelselagens syfte och mening. Ett sorts kallt krig återspeglade sig i förhållandet mellan Åland och Finland och med en tydlig gemensam

”fiende” utmejslades en åländskhet som kan beskrivas som en politisk gemenskap (gesellschaft) – en föreställd åländskhet.

Det var en patriarkernas tid. Begreppet identitet var knappt uppfunnet och intersektionell identitet var en omöjlig tanke vid denna tidpunkt. Den självstyrelsepolitiska retoriken innehöll termer som särart, samhällsbalans, landskapets särförhållande och avskilda läge och andra liknande uttryck som betonade landskapets och befolkningens avvikande levnadsvillkor. I denna diskurs saknades kvinnor och andra marginaliserade grupper. Den kvinnliga erfarenheten manifesterades i den litterära världen och fick sitt idiomatiska uttryck i ”Stormskärs Maja” vars person och liv tecknades av vårdöbon Anni Blomqvist. Decennier tidigare, närmare bestämt år 1936, utkom vårdöbon Sally Salminens debutroman ”Katrina”. De båda romangestalterna har gemensamma drag och livsöden men skiljer sig bland annat på så sätt att Katrina tar kampen mot klassamhället medan Maja förlitar sig på religionens kraft och tröst. I ett starkt patriarkaliskt samhälle (gemeinschaft) är det givet att Maja framstår som sant kvinnlig eftersom hon inte ställer politiska eller andra krav på egna rättigheter utan underordnar sig om än motvilligt.

Från och med 1917 till mitten av 1980-talet formas ålänningarnas självbild från att under Sundbloms ledning ha strävat till återförening med Sverige till att alltmera ta sin utgångspunkt i självstyrelsesystemet som en grund för en egen identitet och ett eget samhällsbygge. *I denna transformation förändras Sundbloms roll från återföreningskämpe till den som initierade självstyrelsen. Ett imponerande politiskt ormskinnsbyte.*

Det är fascinerande att se hur återföreningsretoriken förändras och småningom övergår i en mera nationalistisk självstyrelseideologi från och med 1950-talet. Återföreningsrörelsen närmast drunknade i nationalromantisk längtan. Det förlorade barnet Åland skulle äntligen återförenas med stammen och moder Svea skulle en gång för alla ömt vagga och skydda Åland vid sin kraftiga barm. Det svenska språket och det svenska ursprunget förenade Åland och Sverige för evigt. En stark medvetenhet om det svenska språket och det gemensamma svenska ursprunget som oersättliga värden för skapandet av en åländsk identitet föddes och frodades. En arkeologisk tvekamp om de första innevånarna på Åland kom väster- eller österifrån illustrerar allvaret i denna övertygelse. Ett annat exempel på denna frågas sprängkraft är tvisten om Ortsnamn som fördes på blodigaste allvar.

Efter en rätt lång politisk återhämtning efter Nationernas förbunds beslut följde en självstyrelsepolitisk utveckling som utmynnade i en åländsk retorik och identitet. Detta förstärktes av att Åland ekonomiskt och socialt samtidigt utvecklades mycket positivt. Så gott som på alla samhällsområden ser vi större och mindre framgångar. *Ålänningarnas självbild växte och tilltron till den egna förmågan stärktes. Tanken på självständighet föddes hos de mest kaxiga.*

Parallellt med detta diversifierades samhället och politiken. Medialandskapet blomstrade, partiväsendet var stabilt, kvinnornas samhällsengagemang växte, parlamentarismen

infördes, utbildningsnivå steg och inflyttning ökade. Detta resulterade i ett Åland som alltmer kom att präglas av mångfald och ett visst mått av modernitet. Ålänningarna hade skapat ett välfungerande samhälle och en stark identitet när klockorna ringde in det nya årtusendet år 2000.

Att vara ålänning är numera en identitet som måste betraktas i ett intersektionellt perspektiv. Den tid är förbi när tidningen Åland tog sig friheten att avgöra vem som var en äkta ålänning, icke-ålänning eller ex-ålänning eller bara en medborgare som pga av sina åsikter skulle osynliggöras, förlöjligas eller fördömas. *På samma sätt har partierna och samhället i stort accepterat att mångfald och respekt för olika åsikter är oomkullrunneliga värderingar som också ska gälla på Åland.* Att vara ålänning idag är inte enbart en fråga om att ha svenska som modersmål. På Åland som i resten av västvärlden byggs identiteter av språk, kön, härkomst, sexualitet, religion och många andra faktorer. Man kan vara en respekterad ålänning även om man bryter på ett annat språk, har en annan religion än majoriteten, kommer från ett annat land eller tillhör en sexuell minoritet. *Utmaningen i vår tid är att individen själv bestämmer om hen vill tillhöra kategorin ålänningar och att "vi ålänningar" är en inkluderande identitet som tillåter olika åsikter om vad det är att vara ålänning.* En stark samhällsgemenskap försvagas inte av olikheter. Tvärtom utgör mångfalden av individualiteter ett högre stadium, en demokratisk och jämlik gemenskap i jämförelse med en ålderdomlig föreställning om att bara vissa kvalar in i den åländska gemenskapen beroende på språk, härkomst och *fastighetsinnehav.*

Moderniteten fördjupas av globaliseringen, digitaliseringen och människors rörlighet. Gränser och otidsenliga normer som diskriminerar och förtrycker är vår tids gissel. Också på Åland.

När ålänningarna erhöll självstyrelse uppstod en politisk, ekonomisk, social och kulturell struktur som gjorde ålänningarna till något mycket mer än öbor i allmänhet. Den initiativkraft, självtillit och envishet som finns i många ösamhällen har med autonomins inneboende dynamik att vilja bestämma alltmer själv över sitt öde, fört ålänningarna betydligt längre än om Åland förblivit ett ösamhälle i antingen Åbolands eller Roslagens utkant.

Ålänningarna har under snart 100 år drivit på utvecklingen i det åländska samhället och resultatet är på många sätt imponerande och värt att hylla. Den pragmatiska hållningen har trots återkommande motstånd och bakslag långsamt och fortgående gett resultat. *Ålänningarna har alltmer gått från att vara politiska objekt till att vara politiska subjekt som styr sitt territorium och sig själva alltmer. Automin har för länge sedan utsträckt sina erövringar långt förbi formella behörighetsgränser. Detta gäller också Ålands demilitariserade och neutraliserade status.*

När min lagtingskarriär avslutades år 2015 i oktober antog landskapsregering samtidigt ett historiskt dokument med titeln "Policy för Ålands demilitarisering och neutralisering". Arbetet med policyn gjordes under ledning av dåvarande lantrådet Camilla Gunell och

chefsjuristen Michaela Slotte. Policyn är en lägesrapport och en heltäckande genomgång av alla de aspekter man kan tänka sig att rör Ålands särskilda internationella status.

Dokumentet färdigställdes i grevens tid kan man konstatera så här i efterskott. Efter dokumentets tillkomst inleddes en period av ökad militär spänning i östersjöområdet som också involverade Ålands demilitarisering och neutralisering. En period som fortfarande håller i sig och som än en gång innebär att landets försvarsmakt och andra militärfixerade krafter irriteras över det "horror vacui" Åland utgör *eftersom de inte kan kontrollera autonomins territorium med hela sin vapentechnologi och sina uniformprydda brösttoner.*

Dokumentet svarar på den fråga som jag ställde inledningsvis om självstyrelsemyndigheternas och det politiska etablissemangets kompetens och beredskap att själva föra sin talan i säkerhetspolitiska frågor, särskilt pockande militärpolitiska utspel och åsikter om hur Ålands demilitarisering och neutralisering borde anpassas enligt tidens krav som innebär att man önskar avvika från konventionens bestämmelser och praxis samt sedvanerättens slutsatser. Ett mera spektakulärt exempel på detta är försvarsminister Jussi Niinistö's förslag att slopa ålänningarnas rätt till befrielse från värnplikt för att istället tvinga ålänningar som inte gör värnplikt att göra civiltjänst. *Förslaget är ett patriotiskt slag i luften men dess negativa politiska effekter kan vara nog så besvärliga.*

Denna gång står inte den åländska samhällseliten handfallen och hukar. Istället går lantrådet Katrin Sjögren och talman Johan Ehn till kraftfullt och sakligt försvar. Jag citerar: " *Det görs ofta en koppling mellan demilitariseringen och neutraliseringen å ena sidan och befrielsen från värnplikt å andra sidan, detta trots att lösningen ursprungligen inte tillkom för ålänningarnas skull utan för att det åländska territoriet inte skulle bli ett militärt hot mot Sverige. Med tiden har dock demilitariseringen och neutraliseringen i kombination med värnpliktsbefrielsen kommit att utgöra en stark identifikationsskapande faktor som format begreppet "Fredens öar" och Åland har kommit att bli ett i internationella sammanhang hyllat säkerhetspolitiskt exempel. I den föränderliga verklighet vi i dag lever i kommer vi ålänningar att fortsätta att stå upp för denna framgångsrika lösning. Det känns betryggande att Finlands statsledning med republikens president i spetsen på ett tydligt sätt gör det samma."*

Inledningsvis berörde jag också det offentliga Ålands förhållningssätt till fredsrörelsen och fredsarbete i allmänhet. Ett aktuellt fall är det s.k. fredsmötet Åland17 som hölls i september detta år på Gregersö församlingsgård i Jomala. I mötet deltog representanter för Stockholms fredsförening och ryska intellektuella fredsaktivister. Det sätt media och en del politiker förhöll sig till mötet får mig att tänka på en hel del olustigheter från min egen tid som fredsaktivist. *Åsikter som kategoriskt utgår från att alla ryssar är representanter för en auktoritär och aggressiv stormakt under Putins diktatoriska ledning är enligt mig fördomar som spreds redan innan mötet ägt rum.* I Ryssland finns oppositionella som verkligen behöver stöd och respekt. Inför mötet konstaterade Jomala kyrkofullmäktiges viceordförande Harry Jansson följande: – *Generellt lägger vi oss som uthyrare inte i verksamheten så länge hyresgästen håller sig inom lagens ramar. Det finns naturligtvis*

gränser för vad man kan syssla med på en församlingsgård, men jag ser det som vanskligt att församlingen skulle ta politisk ställning.

Att fredslägret fick en sådan uppmärksamhet berodde på att Finlands förre ambassadör i Moskva Hannu Himanen, gick ut i media och varnade för att fredslägret skulle användas i propagandasyfte av Putin. Samma Himanen har just utkommit med en bok där han progagerar för att Finland omedelbart ska söka medlemskap i Nato. *Det har han givetvis sin fulla rätt att göra men är han trovärdig ifråga om fredslägrets propagandavärde för Putin eller kan det vara så att Himanen själv använder fredslägret för att propagera för sin åsikt om Natomedlemskap?* Har någon sett något i ryska medier om fredslägret och vad har de i så fall skrivit. En uppföljning är på sin plats. I tider av alltför mycket "fake news" är det viktigt att få veta sanningen. Det är diskutabelt att fler opinionsbildare på Åland hakade på mediernas skrivningar om Åland¹⁷ utan att känna till alla fakta. *Det visar att fredsarbete fortfarande har stark laddning särskilt om det innefattar ryssar och Ryssland. Det är i och för sig begripligt men det borde inte kritiklöst fjärga av sig på övriga fredsdiskussioner som förs om Ålands internationella status och roll.*

Åland med sina särskilda förutsättningar borde ge begreppet fred en renässans och Fredens öar borde medvetet och målinriktat leva upp till sitt epitet som inte är gammalmodigt utan mera relevant än på länge. Det är inte barnsligt att jobba för och vara för fred. Tvärtom är det dags att ta kol på alla martialiska föreställningar om att konflikter kan lösas med våld. Istället kan Åland visa på en annan väg. En väg som leds av humanism och respekt för allt levande. *Fred är en vital del av förverkligandet av ett hållbart Åland och målet bör vara avsaknaden av alla former av våld.*

Fredsarbetet på Åland skulle gynnas av att arbetet intensifierades under tider av avspänning och goda grannrelationer. Inte bara när vi har ett skarpt läge utan också när vardagen och framtiden syns ljus och trygg. Utvecklingen har gått åt rätt håll. Men för att föra vidare tidigare generationers ambitioner om Åland demilitarisering och neutralisering som ett evighetsprojekt borde vi anstränga oss mera för att integrera fredstanken fastare i den åländska identiteten. Världens folk längtar inte efter krig utan fred. Vi kan visa vägen och vara ett levande exempel på att detta är möjligt och att det finns alternativ till våld och föråldrade militära föreställningar. *Och hur gör man det? Ja en väl beprövad metod är att ge mera stöd och pengar till Fredsinstitutet som kan försörja det åländska samhället med inspiration och kunskap om hur Fredens öar kan utvecklas till ett världsexempel.*

